

Uczni, poeci i inni – bibliotekarze bibliotek prywatnych (książąt, hrabiów, baronów) na ziemiach niemieckich w XIX wieku

Pierwsze biblioteki prywatne na ziemiach niemieckich powstawały już w XV i XVI w. Zakładane były w pierwszej kolejności na dworach królewskich, książęcych, hrabiowskich i biskupich. Wiek XVII przyniósł znaczny wzrost liczby tego typu księgozbiorów, zwłaszcza po ustaniu wojen religijnych, gdy w drugiej połowie stulecia nastąpił dalszy rozwój, aby w następnym wieku – zwanym *le siècle des Lumières* – miał miejsce prawdziwy rozkwit bibliotek. Pośród tych książęcych wyróżniały się zarówno wielkością, jak i wartością kolekcje księcia von Ratibor w Korvey (Corvey)¹, biblioteka dworska w Donaueschingen² oraz biblioteka książęca w Maihingen³. Najznakomitsze księgozbiory należały m.in. do hrabiego Heinricha von Büнау (liczący 42 000 tomów)⁴ i hrabiego Heinricha von Brühl w Dreźnie (62 000 tomów)⁵. Spore księgozbiory były też własnością burmistrzów, np. Zachariasa Conrada Uffenbacha we Frankfurcie nad Menem (40 000 tytułów)⁶, czy lekarzy np. Johanna Christiana Senckeberga (40 000 tomów i 130 000 dysertacji)⁷. Motywy zakładania bibliotek w Niemczech przez prywatne osoby czy instytucje były różne. Nie można wykluczyć nawet snobizmu czy mody, ale wśród głównych powodów znajdowały się: umiłowanie książ, pasje kolekcjonerskie czy też tradycje bibliofilskie. Ernest Mehl i Kurt Hannemann podają, że między 1700 a 1740 r. istniało w Niemczech około 180 księgozbiorów prywatnych⁸.

¹ Zob. P. Schwenke, *Adressbuch der deutschen Bibliotheken*, Leipzig 1893, s. 465.

² Zob. tamże, s. 339.

³ Zob. tamże, s. 492.

⁴ Zob. tamże, s. 341.

⁵ Zob. J. Vorstius, S. Joost, *Grundzüge der Bibliotheksgeschichte*, Wiesbaden 1980, s. 48-49.

⁶ Zob. J. Petzholdt, *Adressbuch der Bibliotheken Deutschlands mit Einschluss von Österreich und der Schweiz*, Dresden 1875, s. 135-137.

⁷ Zob. tamże, s. 135-136.

⁸ Zob. E. Mehl, K. Hannemann, *Deutsche Bibliotheksgeschichte*, Berlin 1969, s. 58. Zob. też A. Żbikowska-Migoń, *Dzieje książki i jej funkcji społecznej. Wiek XVIII*, Wrocław 1987, s. 103-109.

Wiek XIX, a przynajmniej jego dwie pierwsze dekady, kiedy to wojny przetoczyły się przez ziemie niemieckie, nie był zbyt łaskawy dla tamtejszych bibliotek prywatnych. Dopiero demokratyzacja życia politycznego i społecznego po 1848 r., przejawiająca się m.in. w szerszym otwarciu dla publiczności wielu bibliotek dworskich i miejskich, oraz zakładanie bibliotek stowarzyszeniowych i publicznych sprawiły, że biblioteki prywatne stały się w pewnym stopniu reliktem, ale z drugiej strony – z uwagi na niezmiernie cenne księgozbiory – stanowiły niezmiernie ważny element ówczesnego krajobrazu bibliotecznego, a dla uczonych, literatów i bibliofilów – często obowiązkowy warsztat ich pracy. Wciąż jednak spełniały bowiem istotną rolę i wypełniały lukę, która nastąpiła po likwidacji – w wyniku sekularyzacji – księgozbiorów klasztornych. Mowa tu przede wszystkim o bibliotekach będących w posiadaniu królów, książąt, książąt elektorów i hrabiów. Do tych bibliotek właśnie ograniczono analizę. Wykaz bibliotek prywatnych na ziemiach niemieckich w XIX stuleciu sporządzony na podstawie książki adresowej Juliusa Petzholdta⁹ i leksykonu niemieckich bibliotekarzy Karla Badera¹⁰ rejestruje ogółem 25 bibliotek prywatnych. Podobne zestawienie przygotowane na podstawie książki adresowej Paula Schwenkego (1853-1921) odnotowuje już 58 bibliotek tego typu¹¹. Do tego trzeba dodać wykaz bibliotek należących do książąt i hrabiów Niemiec i Austrii dr. Wilhelma Gröplera¹² (zob. Tabela 1). Wiadomo, że każdy z rejestrów jest niekompletny, co wynika poniekąd z metody zastosowanej przy ich tworzeniu, czyli przejmowaniu opisów z drugiej ręki, tj. z dostępnych opracowań i/lub informacji przesłanych przez organizatorów bibliotek. Większość ich opisów jest ograniczonych do kilku wierszy, w których zawarte są podstawowe dane o profilu księgozbioru, jego wielkości, osobach nim zarządzających oraz o katalogach. Wyjątek potwierdzający tę regułę stanowią obszerniejsze, nawet kilkustronicowe hasła poświęcone wielkim bibliotekom dworskim, królewskim i książęcym m.in. w Berlinie, Monachium i Dreźnie. Jest to jednak w tej chwili częstokroć jedyne wiarygodne źródło informacji w niemieckiej literaturze przedmiotu.

⁹ Zob. J. Petzholdt, *Adressbuch der Bibliotheken Deutschlands...*

¹⁰ Zob. K. Bader, *Lexikon Deutscher Bibliothekare im Haupt- und Nebenamt bei Fürsten, Staaten und Städten*, Leipzig 1925.

¹¹ Zob. P. Schwenke, dz. cyt.

¹² Zob. W. Gröpler, *Büchereien mittelbarer Fürsten und Grafen Deutschlands und Österreichs sowie ehemaliger Freien Deutschen Reichsstädte*, Dessau-Leipzig 1891.

Tabela 1. Biblioteki prywatne na ziemiach niemieckich w XIX w. Stan księgozbioru

Lp.	Nazwa biblioteki	Data założenia	Wielkość księgozbioru (liczba tomów)
1.	Fürstlich Hohenlohe-Bartenstein'sche, Bartenstein, Wirtembergia	XVIII w.	4000
2.	Fürstliche Isenburg-Birstein'sche Bibliothek, Birstein, Hesja-Nassau	brak danych	ok. 25 000
3.	Fürstliche Isenburgische Schlossbibliothek, Büdingen, Hesja	XVI w.	ok. 20 000
4.	Gräfllich von Schweinitz'sche Majoratsbibliothek, Dieban (Dziewin) k. Steinau (Ścinawy), Śląsk	II poł. XVIII w.	7859
5.	Fürstlich Fürstenbergische Hofbibliothek, Donaueschingen, Badenia	przed 1500 r.	ok. 100 000
6.	Privatbibliothek Sr. Maj. des Königl Albert, Drezno, Saksonia	brak danych	ok. 50 000
7.	Prinzliche Sekundogeniturbibliothek, Drezno, Saksonia	1767 r.	ok. 60 000
8.	Gräflliche Erbach-Fürstenau'sche Bibliothek, Fuerstenau bei Michelstadt, Hesja	pocz. XIX w.	ok. 8000
9.	Reichsgräfllich Schaffgotsch'sche Bibliothek, Książ, Śląsk	1709 r.	ponad 60 000
10.	Reichsgräfllich von Hochberg'sche Majorats-Bibliothek, Fuerstenstein (Książ), Śląsk	ok. 1600 r.	ok. 37 000
11.	Fürstliche Reuss Schlossbibliothek, Gera, Reuss	XVIII w.	ok. 1500
12.	Gräfllich Oppersdorf'sche Bibliothek, Głogówek, Śląsk	XVI/XVII w.	2400
13.	Gräfllich von Mirbach'sche Fideikommiss-Bibliothek, Harff, Nadrenia	XVI w.	ok. 15 000
14.	Fürstlich Karolath-Beuthener Majoratsbibliothek, Carolath (Siedlisko), Śląsk	XVI w.	6470
15.	Fürstliche Bibliothek, Korvey, Biblioteka prywatna Księcia von Ratibor, Westfalia	1826 r.	ok. 180 000
16.	Gräfllich Wallenrodt'sche Bibliothek, Królewiec, Prusy	1629 r.	ok. 10 000

17.	Herzogliche (Schloss-)Bibliothek, Koethen, Anhalt	1655 r.	ok. 18 000
18.	Bibliotheca Carlowitziana, Kukukstein k. Liebstadt, Saksonia	poł. XVIII w.	ok. 8200
19.	Gräfllich Solms-Laubachische Bibliothek, Laubach, Hesja	1680 r.	ok. 38 000
20.	Schlossbibliothek, Nieder-Schoenbrunn, Lauban (Lubań), Śląsk	1821 r.	ok. 11 000
21.	Reichsgräfllich von Wolkenstein- Nostiz'sche Bibliothek, Lobris (Luboradz) k. Jawora, Śląsk	1682 r.	ok. 10 500
22.	Fürstliche Oettingen-Wallerstein'sche Fideikommissbibliothek, Maihingen, Bawaria	1670 r.	99 927
23.	Schlossbibliothek, Nieder-Schoenbrunn (Studniska Dolne), Śląsk	poł. XVI w.	ok. 11 000
24.	Gräfllich Esterházy'sche Schlossbibliothek, Nordkirchen, Westfalia	1691 r.	7051
25.	Fürstlich Wiedische Bibliothek, Noerdlingen, Bawaria	brak danych	ok. 4000
26.	Gräfllich von Fürstenbergische Bibliothek, Oberhundem, Westfalia	1662/1718 r. ¹³	ok. 30 000
27.	Grossherzogliche Privatbibliothek, Oldenburg	1783 r.	ok. 55 000
28.	Freiherrlich von Oldershausen'sche Ma- joratsbibliothek, Oldershausen, Hanower	XVIII w.	ok. 6000
29.	Fürstlich Hohenlohe'sche Bibliothek, Oppurg, Saksonia-Weimar	1769 r.	ok. 1800
30.	Gräfllich Schönborn-Wiesentheid'sche Bibliothek, Pommersfelden, Bawaria	1729 r.	7955
31.	Schlossbibliothek, Pless (Pszczyna), Śląsk	brak danych	ok. 3000
32.	Gräfllich Baudissin'sche Fideikommissbibliothek, Rantzau, Szlezwik-Holsztyn	1751 r.	ok. 4000
33.	Fürstlich Thurn- und Taxis'sche Hofbibliothek, Regensburg, Bawaria	1770 r.	ok. 50 000
34.	Freiherrlich Schenk von Stauffenberg'sche Familienbibliothek, Risstissen, Wirtembergia	brak danych	10 700

¹³ Są to lata narodzin i śmierci właściciela, Ferdinanda von Fürstenberga – zob. P. Schwenke, dz. cyt., s. 284-285.

35.	Freiherrlich von Friesen'sche Familienbibliothek, Roetha, Saksonia	1580 r.	ok. 15 000
36.	Gräfllich Stolbergische Hausbibliothek, Rossla, Saksonia	pocz. XVIII w.	ok. 17 000
37.	Reichsgräfllich Grote'sche Fideikommissbibliothek, Schauen, Saksonia	1753 r.	ok. 8000
38.	Schlossbibliothek, Schillingsfürst, Bawaria	1859 r.	ok. 5000
39.	Herrschaftliche von Zehmen'sche Bibliothek, Schleinitz, Saksonia	1680/1742 r. ¹⁴	ok. 4000
40.	Gräfllich Erbach-Schönberg'sche Familienbibliothek, Schoenberg, Hesja	poł. XVIII w.	ok. 7000
41.	Fürstliche Hohenzollerische Hofbibliothek, Sigmaringen, Prusy	1811/1885 r. ¹⁵	29 500
42.	Freiherrlich von Landsberg'sche Bibliothek, Steinfurt, Westfalia	II poł. XVIII w.	brak danych
43.	Gräfllich Stolberg-Stolberg'sche Bibliothek, Stolberg, Saksonia	brak danych	ok. 20 000 sztuk ¹⁶
44.	Königliche Handbibliothek, Stuttgart, Wirtembergia ¹⁷	1810 r.	ok. 120 000
45.	Gräfllich Giesch'sche Bibliothek, Thurnau, Bawaria	1770 r.	ok. 30 000
46.	Fürstlich Löwenstein-Wertheim-Freudenbergische Bibliothek, Triefenstein, Bawaria	brak danych	brak danych
47.	Freiherrlich von Wolff-Metternich'sche Bibliothek, Wehrden, Badenia	1694 r.	ok. 3800
48.	Fürstlich Stolberg-Wernigerödische Bibliothek, Wernigerode, Saksonia	1570 r.	102 000
49.	Fürstlich Löwenstein-Wertheim-Rosenbergische Domänenkanzlei-Bibliothek, Wertheim, Badenia	1803 r.	ok. 5500
50.	Königliche Schlossbibliothek, Wilhelmshoehe, Hesja-Nassau	1799 r.	ok. 14 500
51.	Förstlich Waldburg-Wolfegg-Waldsee'sche Bibliothek, Wolfegg, Wirtembergia	1606 r.	ok. 12 000

¹⁴ Są to lata narodzin i śmierci założyciela biblioteki Joachima Dietricha von Rose – zob. tamże, s. 318.

¹⁵ Są to lata narodzin i śmierci założyciela biblioteki – zob. tamże, s. 325-326.

¹⁶ Zob. tamże, s. 335.

¹⁷ Biblioteka prywatna króla Karla, znajdująca się w tym samym gmachu co Królewska Biblioteka Dworska – zob. tamże, s. 342.

52.	Fürstliche Bibliothek, Wurzach, Wirttembergia	brak danych	ok. 6000
53.	Von Brand-Wutzig-Hermsdorf'sche Familien-Fideikommissbibliothek, Wutzig, Brandenburgia	brak danych	4846
54.	Fürstlich Waldburg-Zeil-Trauchburg'sche Fideikommissbibliothek, Zeil, Wirttembergia	1750 r.	ok. 13 000
55.	Schlossbibliothek, Sagan (Żagań), Śląsk	koniec XVIII w.	ok. 10 000

Źródło: J. Petzholdt, *Adressbuch der Bibliotheken Deutschlands mit Einschluss Österreich und der Schweiz*, Dresden 1875; P. Schwenke, *Adressbuch der deutschen Bibliotheken*, Leipzig 1893; W. Gröpler, *Büchereien mittelbarer Fürsten und Grafen Deutschlands und Österreichs sowie ehemaliger freien Deutschen Reichsstädte*, Leipzig 1891.

Omawiane w artykule typy bibliotek prywatnych na ziemiach niemieckich były bardzo zróżnicowane, od wielkości poczynając, poprzez profil gromadzenia, a na udostępnianiu kończąc. Księgozbiory, co pokazuje Tabela 1, niekiedy liczyły zaledwie kilkaset tomów, częściej sięgały kilku i kilkunastu tysięcy, wyjątkowo dochodziły do kilkudziesięciu tysięcy woluminów. Przykładem najznaczących bibliotek prywatnych są księgozbiory w Korvey, Dreźnie, Oldenburgu i w Ratzbonie. Na przykład istniejąca już od 1709 r., a od 1834 r. mieszcząca się w Cieplicach, Biblioteka Ordynacji Schaffgotshów liczyła 80 000 tomów¹⁸. O wielkości i zawartości księgozbioru przesądzały możliwości finansowe posiadacza. Wśród bibliotek o niskim, nieregularnym budżecie przeważały te należące do osób z tytułem hrabiowskim. Czynnikiem różnicującym biblioteki prywatne to także ich profil. Z reguły były to kolekcje gromadzące dzieła humanistyczne, z ukierunkowaniem na literaturę i historię. W strukturze księgozbiorów zauważalne są też takie dziedziny jak prawo i teologia, a w niektórych bibliotekach – dyscypliny czysto praktyczne, jak rolnictwo i leśnictwo (Noerdlingen, Steinfurt). Profil ogólny, czyli uwzględnianie w procesie gromadzenia wszystkich dziedzin wiedzy, spotykany jest tylko w nielicznych bibliotekach, np. w Liebstein, Thurnau i Ratzbonie. Nawiasem mówiąc, o wartości księgozbiorów nie decydowała li tylko wielkość biblioteki czy profil, lecz częstokroć – proveniencja zbiorów. Wiele z nich zawierało pozycje przejęte z bibliotek klasztornych po ich sekularyzacji. Niemało z nich posiadało rękopisy i inkunabuły (Fürstenstein, Oberhundem). Prywatny charakter zbiorów miał niewątpliwie wpływ na dostęp do bibliotek. Nierzadko były one zamknięte na cztery spusty, broniły się przed jakimikolwiek czytelnikami. Niektórzy właściciele starali się jednak

¹⁸ J. Vorstius, S. Joost, dz. cyt., s. 65.

udostępniać swoje skarby, choć ograniczali krąg użytkowników do wąskiej grupy swoich urzędników, a korzystanie ze zbiorów uzależniali od specjalnej zgody (m.in. Gera, Ratyzbona, Zeil). Nawet jednak jeżeli zainteresowanym udało się zdobyć pozwolenie, problemem był krótki czas otwarcia bibliotek – zazwyczaj kilka godzin dziennie, rzadziej codziennie (Wertheim, Rossla, Maihningen). Korzystanie ze zbiorów ograniczał niekompletny stan katalogów, a nawet ich brak (Liebstein). Jeśli znajdowały się one w bibliotece, były to zazwyczaj katalogi alfabetyczne i/lub rzeczowe¹⁹.

Model kariery zawodowej w bibliotece

Model kariery zawodowej bibliotekarzy prywatnych zależał poniekąd od charakteru miejsca, w której pracowali. Regułą był nieliczny, aczkolwiek bogaty, księgozbiór i jednoosobowy personel – zob. Tabela 2. Od tej normy odbiegały jedynie Biblioteka Sekundogenituralna w Dreźnie i Królewska Biblioteka Podręczna w Stuttgarcie, zatrudniające po dwóch bibliotekarzy, co było rezultatem ich odpowiednio wysokiego budżetu, a także liberalniejszego nastawienia względem użytkowników. Konsekwencją tego stanu rzeczy był zarazem bardzo ograniczony ruch kadrowy. Wymiana personelu następowała głównie wskutek śmierci lub zmiany miejsca pracy bibliotekarza. Ten pierwszy przypadek miał miejsce częściej w bibliotekach arystokratów. Nie znaczy to, że i tam nie dochodziło do dobrowolnych rezygnacji z kariery bibliotekarskiej. Otto von Klump, dyrektor Biblioteki Podręcznej w Stuttgarcie, porzucił ją i wszedł na drogę kariery urzędniczej, gdy otrzymał awans na radcę dworu w wirtemburskim ministerstwie spraw zagranicznych²⁰. Jeszcze inaczej potoczyły się losy Franza von Dingelstedta (bibliotekarz króla Wirtembergii), który wyjechał do Wiednia i tam zdobył laury jako reżyser i dyrektor teatru²¹. Na 43 bibliotekarzy aż 32 zadowolilo się pracą w jednej bibliotece.

O tym, że biblioteki prywatne nie były zamkniętym mikroświatem, świadczą przemieszczenia bibliotekarzy. Miały one charakter dwukierunkowy. Do bibliotek prywatnych napływali pracownicy z księżnic uniwersyteckich (Eduard Jacobs, Hoffmann von Fallersleben), bibliotek miejskich (Albrecht Christoph Kayser) oraz publicznych bibliotek książęcych i królewskich (Joachim Marquardt, Ernst Förstemann). W odwrotnym kierunku

¹⁹ Zob. J. Petzholdt, *Adressbuch der Bibliotheken Deutschlands...*; P. Schwenke, dz. cyt.; W. Gröpler, *Büchereien mittelbarer Fürsten und Grafen...*

²⁰ Zob. K. Bader, dz. cyt., s. 130.

²¹ Zob. *Lexikon des gesamten Buchwesens*, Bd. 2: *Buck-Foster*, hrsg. von S. Corsten, G. Pflug, F.A. Schmidt-Künsemüller, Stuttgart 1989, s. 299.

podążyli Karl Dietrich Hülmann i Jakub Grimm. Pierwszy bezpośrednio z biblioteki uniwersyteckiej w Bonn przez Bibliotekę Dworską w Kassel do biblioteki uniwersyteckiej w Getyndze. J. Grimm rozpoczął swoją karierę bibliotekarską jako prywatny bibliotekarz króla Westfalii Hieronima.

Zatrudnienie w bibliotece stwarzało możliwości dalszej kariery urzędniczej. Tak było w przypadku Johanna Georga Theodora Graesse, który z pracownika prywatnej biblioteki w Dreźnie został awansowany na dyrektora zbiorów numizmatycznych. Bardziej typowe było jednak łączenie pracy w bibliotece prywatnej z zatrudnieniem w innej księżnicy. Równocześnie bibliotekarzem Królewskiej Biblioteki Publicznej w Dreźnie oraz Królewskiej Biblioteki Prywatnej Króla Saksonii był Karl Christian Theodor Hempel²². Palma pierwszeństwa w tym zakresie należy się J. Petzholdtowi. Oprócz pracy w Bibliotece Sekundogenitalnej (1839-1887), będącej jego macierzystą instytucją, opiekował się od 1842 r. biblioteką małżonki następcy tronu Johanna, a od 1853 r. – biblioteką księcia Alberta. Ponadto przez rok zarządzał biblioteką drezdeńskiego Stowarzyszenia Rzemieślniczego²³. Jeśli się zważy na jego rozległą działalność twórczą oraz fakt, że wychował samotnie dziesięcioro dzieci, tym bardziej imponują jego osiągnięcia zawodowe.

Tabela 2. Status zawodowy bibliotekarzy bibliotek prywatnych na ziemiach niemieckich w XIX w.

Lp.	Nazwa biblioteki	Bibliotekarz/zawód
1.	Fürstlich Hohenlohe-Bartenstein'sche, Bartenstein, Wirtembergia	urzędnik kancelarii
2.	Fürstlich Isenburg- Birstein'sche Bibliothek, Birstein, Hesja-Nassau	bibliotekarz
3.	Fürstlich Isenburgische Schlossbibliothek, Büdungen, Hesja	urzędnik kancelarii
4.	Gräfliche von Schweinitz'sche Majoratsbibliothek, Dieban (Dziewin) k. Steinau (Ścinawa), Śląsk	bibliotekarz
5.	Fürstlich Fürstenbergische Hofbibliothek, Donaueschingen, Badenia	archiwariusz książęcy
6.	Privatbibliothek Sr. Maj. des Königs Albert, Drezno, Saksonia	nauczyciel
7.	Prinzliche Sekundogeniturbibliothek, Drezno [Biblioteka (Sekundogenitalna) Książęca], Drezno, Saksonia	bibliotekarz

²² Zob. Tamze, s. 101.

²³ Zob. M. Mühlner, J. Petzholdt, *Wegbereiter für Bibliographie und Bibliothekswesen im 19. Jahrhundert*, Leipzig 1987, s. 16.

8.	Reichsgräfllich Schaffgotsch'sche Bibliothek, Książ, Śląsk	bibliotekarz
9.	Gräfllich Erbach-Fürstenau'sche Bibliothek, Fuerstenau bei Michelstadt, Hesja	nauczyciel
10.	Reichsgräfllich von Hochberg'sche Majorats-Bibliothek, Fuerstenstein (Książ), Śląsk	bibliotekarz
11.	Fürstlich Reuss Schlossbibliothek, Gera, Reuss	kwestor
12.	Gräfllich Oppersdorf'sche Bibliothek, Głogówek, Śląsk	brak bibliotekarza
13.	Gräfllich von Mirbach'sche Fideikomiss-Bibliothek, Harff, Nadrenia	sekretarz hrabiego
14.	Fürstlich Carolath-Beuthener Majoratsbibliothek, Carolath (Siedlisko) k. Nowej Soli, Śląsk	ksiązęcy urzędnik kancelaryjny
15.	Fürstliche Bibliothek, Korvey, Biblioteka prywatna Księcia von Ratibor	ksiązęcy urzędnik kancelaryjny/poeta
16.	Gräfllich Wallenrodt'sche Bibliothek, Königsberg, Prusy	bibliotekarz (I kustosz Biblioteki Uniwersyteckiej i Królewskiej w Königsberg) ²⁴
17.	Herzogliche Schloss-Bibliothek, Koethen, Anhalt	bibliotekarz
18.	Bibliotheca Carlowitziana, Kukustein k. Liebstadt, Saksonia	właściciel biblioteki
19.	Gräfllich Solms-Laubachische Bibliothek, Laubach, Hesja	nauczyciel
20.	Reichsgräfllich von Wolkenstein-Nostiz'sche Bibliothek, Lobris (Luboradz) k. Jawora, Śląsk	duchowny
21.	Fürstlich Oettingen-Wallerstein'sche Fideikomissbibliothek, Maihingen, Bawaria	bibliotekarz
22.	Schlossbibliothek, Nieder-Schoenbrunn, Śląsk	duchowny
23.	Gräfllich Esterházy'sche Schlossbibliothek, Nordkirchen, Westfalia	brak danych
24.	Fürstlich Wiedische Bibliothek, Noerdlingen	marszałek dworu
25.	Gräfllich von Fürstenbergische Bibliothek, Oberhundem, Westfalia	nauczyciel
26.	Grossherzogliche Privatbibliothek, Oldenburg	urzędnik kancelarii
27.	Freiherrlich von Oldershausen'sche Majoratsbibliothek, Oldershausen, Hannover	brak danych
28.	Fürstlich Hohenlohe'sche Bibliothek, Oppurg, Saksonia-Weimar	kwestor

²⁴ Zob. P. Schwenke, dz. cyt., s. 211.

29.	Gräfllich Schönborn-Wiesentheid'sche Bibliothek, Pommersfelden, Bawaria	duchowny
30.	Schlossbibliothek, Pless (Pszczyna), Śląsk	brak danych
31.	Gräfllich Baudissin'sche Fideikommissbibliothek, Rantzau, Szlezwik-Holsztyn	inspektor dóbr
32.	Fürstlich Thurn- und Taxis'sche Hofbibliothek, Ratyzbona, Bawaria	archiwariusz
33.	Freiherrlich Schenk von Stauffenberg'sche Familienbibliothek, Risstissen, Wirtembergia	brak danych
34.	Freiherrlich von Frieseen'sche Familienbibliothek, Roetha, Saksonia	brak danych
35.	Gräfllich Stolbergische Hausbibliothek, Rossla, Saksonia	kwestor
36.	Reichsgräflliche Grote'sche Fideikommissbibliothek, Schauen, Saksonia	właściciel
37.	Schlossbibliothek, Schillingsfürst, Bawaria	urzędnik kancelarii
38.	Herrschaftlich von Zehmen'sche Bibliothek, Schleinitz, Saksonia	brak danych
39.	Gräfllich Erbach-Schönberg'sche Familienbibliothek, Schoenberg, Hesja	brak danych
40.	Fürstliche Hohenzollerische Hofbibliothek, Sigmaringen, Prusy	dyrektor muzeum
41.	Freiherrlich von Landsberg'sche Bibliothek, Steinfurt, Westfalia	brak danych
42.	Gräfllich Stolberg-Stolberg'sche Bibliothek, Stolberg, Saksonia	duchowny
43.	Königliche Handbibliothek, Stuttgart, Wirtembergia	dyrektor biblioteki – radca dworu (Edmund Zoller)
44.	Gräfllich Giesch'sche Bibliothek, Thurnau, Bawaria	urzędnik kancelarii
45.	Fürstlich Löwenstein-Wertheim-Freudenbergische Bibliothek, Triefenstein, Bawaria	biblioteka nieoporządkowana, zbiory nieopracowane ²⁵
46.	Freiherrlich von Wolff-Metternich'sche Bibliothek, Wehrden, Westfalia	brak danych
47.	Fürstlich Stolberg-Wernigerödische Bibliothek, Wernigerode, Saksonia	archiwariusz
48.	Fürstlich Löwenstein-Wertheim-Rosenbergische Domänenkanzlei-Bibliothek, Wertheim, Badenia	archiwariusz

²⁵ Zob. tamże, s. 349.

49.	Königliche Schlossbibliothek, Wilhelmshoehe, Hesja-Nassau	uczony
50.	Fürstlich Waldburg-Wolfegg-Waldsee'sche Bibliothek, Wolfegg, Wirtembergia	właściciel
51.	Fürstliche Bibliothek, Wurzach, Wirtembergia	brak bibliotekarza
52.	Von Brand-Wutzig-Hermsdort'sche Familien-Fideikommissbibliothek, Wutzig, Brandenburgia	brak danych
53.	Fürstlich Waldburg-Zeil-Trauchburg'sche Fideikommissbibliothek, Zeil, Wirtembergia	prywatny sekretarz ksiązęcy
54.	Schlossbibliothek, Sagan (Żagań), Śląsk	brak danych

Źródło: J. Petzholdt, *Adressbuch der Bibliotheken Deutschlands mit Einschluss Österreich und der Schweiz*, Dresden 1875; P. Schwenke, *Adressbuch der deutschen Bibliotheken*, Leipzig 1893; W. Gröpler, *Büchereien mittelbarer Fürsten und Grafen Deutschlands und Österreichs sowie ehemaliger freien Deutschen Reichsstädte*, Leipzig 1891.

Staż pracy

Zbiorowość bibliotekarzy prywatnych kolekcji była przywiązana do swego miejsca zatrudnienia. Można to stwierdzić jednoznacznie na podstawie analizy czasu pracy poszczególnych jej członków. Ponad połowa z nich (23 osoby) przepracowała w bibliotece ponad dziesięć lat, z tego jedenastu mieści się w przedziale 11-20 lat, a siedmiu – w przedziale 21-30 lat. Nie warto wyprowadzać tym razem wniosków wynikających z rozkładu terytorialnego – ze względu na fragmentaryczność danych. Przywiązanie to nie miało charakteru sentymentalnego. Biblioteka prywatna nęciła swoim księgozbiorem jako potencjalnym warsztatem działalności naukowej lub literackiej. Z pewnością nie można jednak tego powiedzieć ani o J. Petzholdcie, ani o A.Ch. Kayserze i J.G.T. Graessem. Są to jednak wyjątki. Należy to mieć na uwadze przy analizie wieku rozpoczęcia aktywności zawodowej. W bibliotece prywatnej przeważali – wbrew pozorom – ludzie młodzi. Na starość szukały zaś w niej schronienia osoby z już bogatym bagażem doświadczeń życiowych i zawodowych. W przypadku Hoffmanna von Fallersleben posada bibliotekarska w Korvey, jakkolwiek miał już za sobą staż biblioteczny we Wrocławiu, była zwykłą synekurą. Dla Eduarda Adolfa Jacobiego roczna praca na zamku we Friedenstern w Gotha (1861-1862), podobnie jak wcześniejsze dwuletnie zatrudnienie w getyńskiej bibliotece uniwersyteckiej (1817-1819), była tylko mało istotnym epizodem²⁶. Abstrahując od motywacji skłaniających do pracy w bibliotece, trzeba chylić czoła przed takimi bibliotekarzami jak np. Eduard Jacobs (1866-1917)²⁷,

²⁶ Zob. K. Bader, dz. cyt., s. 116.

²⁷ Zob. tamże, s. 116-117.

J. Marquardt (1855-1883)²⁸, Karl Friedrich Kielmeyer (1816-1844)²⁹, którzy wytrwali na bibliotecznym posterunku do końca swoich dni. Na miano weteranów zasługują zwłaszcza E. Jacobs i J. Petzholdt. Kariera obu trwała niemal pół wieku: Petzholdta – 48 lat, a Jacobsa – 51 lat.

Wykształcenie

Stosownie do niewielkiej liczby omawianego typu bibliotek prywatnych mało było również pracujących w nich bibliotekarzy. Wspomniane wyżej źródła wymieniają 43 osoby, które bądź całkowicie, bądź częściowo poświęciły się pracy w bibliotece. Nie są to liczby szczególnie imponujące. Z wielu względów grupa ta zasługuje jednak na osobne omówienie. Bibliotekarze ci należeli niewątpliwie do ówczesnej elity intelektualnej. Wszyscy, bez wyjątku, byli osobami wykształconymi. Najliczniejszą grupę wśród badanej zbiorowości stanowili absolwenci studiów teologicznych, następnie – prawnicy. Niewielu, w porównaniu z sytuacją panującą w bibliotekach uniwersyteckich czy dworskich bibliotek publicznych, było wśród nich historyków i filologów. Generalnie jednak personel bibliotek prywatnych rekrutował się spośród absolwentów studiów humanistycznych, co wskazuje również na charakter obejmowanych przez nich księgozbiorów. Zważywszy na to, że nie dysponujemy kompletnymi danymi o personalu poszczególnych bibliotek, z pewną ostrożnością trzeba się wypowiadać o preferencjach dotyczących wykształcenia zatrudnianych bibliotekarzy. Znamienne były z pewnością upodobania Ratyzbony czy Weimaru do historyków, Friedenstein – do filozofów, Stuttgartu – do prawników, a Korvey i Laubach – do filozofów.

Zawód/zajęcie

Do protoplastów zawodowych bibliotekarzy fachowych (*berufliche Fachbibliothekare*) należeli przede wszystkim bibliotekarze królów, książąt i hrabiów, nie w każdym wszak wypadku. Tacy bibliotekarze jak J. Petzholdt (Drezno), H. von Fallersleben (Korvey) czy J. Grimm (Wilhelmshöhe) nie pracowali nigdzie poza biblioteką, ale też nie była ona wyłącznym źródłem ich utrzymania. Przeciwnie, raczej stanowiła dopełnienie ich działalności twórczej, naukowej bądź literackiej. Wielu pracowników bibliotek prywatnych zajmowało posadę nauczyciela gimnazjalnego lub duchownego. Dotyczy to głównie bibliotek fundacyjnych. Wzmiankowany J. Marquardt miał za sobą nawet długoletnią karierę profesorską w Berlinie i Gdańsku, a następnie – dyrektorską w Poznaniu, by ostatecznie objąć posadę dyrektora

²⁸ Zob. tamże, s. 160.

²⁹ Zob. tamże, s. 125.

Gimnasium Illustre w Gotha³⁰. Relatywnie dużo nauczycieli akademickich godziło swoje główne zajęcie z pracą w bibliotece prywatnej. Nie ma w tym nic zaskakującego, gdyż chodzi o osoby wywodzące się z Frankfurtu nad Odrą, Giessen i Lipska, a zatem z ośrodków akademickich. Profesorem we Frankfurcie nad Odrą był Karl Dietrich Hüllmann. W 1811 r. wraz z całym uniwersytetem przeniósł się do Wrocławia. Zanim został bibliotekarzem w Stuttgarcie, K.F. Kielmeyer w latach 1796-1816 wykładał na uniwersytecie w Tybindze. K.D. Hüllmann na uniwersytet ponownie trafił w Bonn, gdzie w 1818 r. został mianowany rektorem. Burzliwa, jak całe jego życie, była kariera akademicka H. von Fallerslebena³¹. Od 1835 r., tj. przed zatrudnieniem w Korvey, prowadził on wykłady z języka niemieckiego na uniwersytecie Wrocławskim, by zrzec się tej posady w 1842 r. z powodów politycznych³². W przypadku pracowników bibliotek prywatnych pełnienie obowiązków bibliotekarskich było jednak na ogół zajęciem ubocznym (*Nebenamt*), podczas gdy ich główną powinność (*Hauptamt*) stanowiło służenie hrabiemu, księciu jako urzędnik na dworze³³.

Praca naukowa

Praca naukowa była naturalnym żywiołem bibliotekarzy bibliotek prywatnych, i to nie tylko tych z tytułem profesorskim. Niewątpliwie ułatwiały im to bardzo bogate, a przede wszystkim obfitujące w liczne zabytki piśmiennictwa niemieckiego księgozbiory. Zrozumiała jest zatem supremacja filologów i historyków. Stosunkowo wielu z nich zdobyło tytuły naukowe i splendor. O H. von Fallerslebenie i jego osiągnięciach była mowa już wcześniej. Złotymi zgłoskami w dziedzinie filologii zapisali się też J.G.T. Graesse, prywatny bibliotekarz króla Saksonii. Wielkie uznanie w Niemczech i za granicą przyniósł Graessemu podręcznik historii literatury powszechnej³⁴. Johann Peter Eckermann zyskał światową sławę dzięki swoim *Gespräche mit Goethe in den letzten Jahren seines Lebens...*³⁵ Od 1823 r. był on

³⁰ Zob. Tamże, s. 160.

³¹ Droga życiowa i zawodowa H. von Fallerslebena wiodła z Korvey (miejsce urodzenia) przez Helmstedt (gimnazjum), Brunszwik (studia) do Wrocławia (praca w bibliotece uniwersyteckiej oraz posada wykładowcy języka niemieckiego i literatury w tamtejszym uniwersytecie), by osiągnąć kres w rodzinnej miejscowości – zob. A. Elschenbroich, *Hoffmann von Fallersleben, Heinrich*, [w:] *Neue Deutsche Biographie* 1972, Bd. 9, s. 421-423.

³² Zob. tamże, s. 110.

³³ Zob. Z. Gębołyś, *Zawód bibliotekarski na ziemiach niemieckich w latach 1789-1871. Teoria i praktyka*. Katowice 2002.

³⁴ Zob. J.G.T. Graesse, *Lehrbuch einer allgemeinen Literärsgeschichte aller bekannten Völker der Welt: von der ältesten bis auf die neueste Zeit*, Bd. 4, Dresden 1837-1859.

³⁵ Zob. np. wydanie z początku XX w.: J. P. Eckermann, *Gespräche mit Goethe in den letzten Jahren seines Lebens 1823-1822*, hrsg. M. Jacobs, Leipzig 1929.

pomocnikiem literackim wielkiego poety. Najwybitniejszym historykiem wśród bibliotekarzy prywatnych był J. Marquardt, zarządca książęcych zbiorów sztuki i nauki na zamku Friedenstein. Badacz kontynuował dzieło Wilhelma Adolfa Beckera o życiu starożytnych Rzymian³⁶. Był uznawany za wybitnego znawcę historii starożytnego Rzymu. Szanowanymi uczonymi na polu nauk przyrodniczych byli natomiast Friedrich August Benjamin Puchelt i Gustav Kunze z Lipska oraz K.F. Kielmeyer ze Stuttgartu.

Określanie bibliotekarzy prywatnych mianem *Dichterbibliothekare* nie jest wcale przesadne, jeśli się zważy na to, że aż dziesięciu z nich parowało się twórczością literacką. Sześciu bibliotekarzy, tj. Franz Dingelstedt, Karl von Heigel, H. von Fallersleben i Heinrich Konrad Föhringer (Monachium) to właśnie klasyczni *Dichterbibliothekare*, bowiem uprawiali poezję. K. von Heigel był równocześnie autorem romansów i pisarzem dramatycznym³⁷. Niestety, niewiele można powiedzieć o ich działalności bibliotekarskiej. Fakt, że nie pozostawili po sobie żadnych dzieł pisanych, a bibliotekarska literatura fachowa też o nich nie wspomina, każe przypuszczać, iż nie wstawili się niczym szczególnym. Pracownikami bibliotek prywatnych byli też – choć sporadycznie – duchowni, lekarze, dziennikarze, wreszcie urzędnicy dworscy. Karl Egon Ebert, bibliotekarz księcia elektora von Fürstenberg, był ceniony w świecie literackim jako autor ballad oraz dramatopisarz.

Działalność naukowa na polu bibliotekarstwa

Wkład bibliotekarzy bibliotek prywatnych w bibliotekoznawczą literaturę fachową w XIX w. jest w sensie ilościowym marginalny (zaledwie czterech autorów), za to bardzo ważny, gdy chodzi o znaczenie ich dzieł dla teorii i praktyki bibliotekarskiej. Listę piszących na tematy bibliotekarskie rozpoczyna A.Ch. Kayser. Jego dzieło *Ueber die Manipulation bey der Einrichtung einer Bibliothek und der Verfertigung der Bücherverzeichnisse...* (Bayreuth 1790), wychwalane zresztą bardzo przez F.A. Eberta, wywarło ogromny wpływ na ówczesną teorię bibliotekarską, szczególnie w zakresie katalogowania alfabetycznego i rzeczowego. Problematyką bibliotekarską zajmował się też J.G.T. Graesse. W jednym z najstarszych czasopism bibliotekarskich „Serapeum. Zeitschrift für Bibliothekwissenschaft, Handschriftenkunde und ältere Litteratur” opublikował kilka artykułów na temat historii bibliotek Francji, Danii i Holandii. Recenzował tam też wykazy rękopisów i inkunabułów. Podstawowym żywiołem pracy naukowej Graessego była bibliografia. Nie ograniczał się on do opisywania i omawiania dokonań innych. W 1843 r. wydał bibliografię najważniej-

³⁶ Zob. W.A. Becker, *Charikles, Bilder altgriechischer Sitte*, Teil 1-2, Leipzig 1840.

³⁷ Zob. *Lexikon des gesamten Buchwesens...*, s. 299.

szych dzieł na temat wiary w czarownice, cuda, duchy i inne zabobony³⁸. W 1845 r. opublikował wykaz najważniejszych dzieł dotyczących duszy ludzkiej i „zwierzęcej” oraz nieśmiertelności³⁹. Ponadto niesamoistne prace bibliograficzne tego bibliotekarza można znaleźć w wielu naukowych rozprawach. Jednak najważniejszym jego dziełem bibliograficznym jest *Tresor de livres rares et precieux...*, wydany w Dreźnie w latach 1859-1869⁴⁰. Koncepcją nawiązał Graesse do dzieła francuskiego bibliografa i księgarza Jacquesa Charlesa Bruneta (1780-1867)⁴¹. Zebrał mianowicie informacje o rzadkich, naukowo wartościowych i wybitnych, drogich i kosztownych (przez zasięg i wyposażenie) oraz poszukiwanych przez bibliofilów księgach⁴². Bez wątplenia najwybitniejszym obok F.A. Eberta, a z całą pewnością – najpłodniejszym na polu bibliotekarstwa był J. Petzholdt. W autobiografii z 1863 r. wymienia 127 większych i mniejszych prac, pomija przy tym wiele drobniejszych artykułów i recenzji⁴³. Przyszła, kompletna bibliografia jego prac, uwzględniająca zarówno dzieła opublikowane w następnym okresie (1864-1891), jak i pochodzące z poprzednich lat, nieujęte w wykazie, powinna liczyć co najmniej kilka razy więcej pozycji. Domeną studiów naukowych J. Petzholdta były bibliotekarstwo i bibliografia. W obrębie tego pierwszego obszaru zapisał się on jako wydawca czasopisma bibliotekarsko-bibliograficznego „Neuer Anzeiger für Bibliographie und Bibliothekswissenschaft” Dresden-Stuttgart⁴⁴, następnie jako autor książek adresowych bibliotek niemieckich (1844,

³⁸ Zob. J.G.T. Graesse, *Bibliotheca magica et pneumatika oder Wissenschaftlich geordnete Bibliographie der wichtigsten in das Gebiet des Zauber-, Wunder-, Geister- und sonstigen Aberglaubens vorzüglich älterer Zeit einschlagenden Werke*, Leipzig 1843.

³⁹ Zob. tenże, *Bibliotheca Psychologica oder Verzeichniss der wichtigsten über das Wesen der Menschen- und Thierseelen und die Unsterblichkeitslehre handelnden Schriftsteller älterer und neuerer Zeit*, Leipzig 1845.

⁴⁰ Zob. tenże, *Trésor de livres rares et précieux ou Nouveau dictionnaire bibliographique contenant plus de 1000000 articles de livres rares, curieux et recherchés, d'ouvrages de luxe, etc. avec les signes connus pour distinguer les éditions originales des contrefaçons qui en ont été faites, des notes sur la rareté et le mérite des livres cités et les prix que ces livres ont atteints dans les ventes les plus fameuses, et qui 'ls conservent encore dans les magasins des bouquinistes les plus renommés de l'Europe*, Bd. 1-8, Berlin 1922.

⁴¹ Zob. J.Ch. Brunet, *Manuel du libraire et de l'amateur de livres, cinquième éd. originale entièrement ref. et augm. d'un tiers par l'auteur*, Paris 1860-1865.

⁴² Zob. J. Jacob, *Zum 175. Geburtstag von Johann Georg Theodor Graesse*, „Zentralblatt für Bibliothekswesen“ 1989, s. 15, 18-20.

⁴³ Zob. J. Petzholdt, *Chronologische Übersicht von bibliographischen Systemen*, „Neuer Anzeiger für Bibliographie und Bibliothekswissenschaft” 1860, s. 1-10, 33-38, 65-71, 101-108, 133-140, 165-173.

⁴⁴ „Anzeiger für Literatur der Bibliothekswissenschaft” Dresden 1840-1844; „Anzeiger der Bibliothekswissenschaft”, Dresden-Halle 1845-1849; „Anzeiger der Bibliographie und Bibliothekswissenschaft”, Halle 1850-1855; „Neuer Anzeiger für Bibliographie und Bibliothekswissenschaft”, Dresden-Stuttgart 1856-1886.

1845, 1848, 1853, 1875), wreszcie jako autor podręcznika bibliotekarskiego *Katechismus der Bibliothekenlehre*⁴⁵. Mniejsze prace bibliograficzne J. Petzholdta można podzielić na cztery grupy. Pierwsza z nich ma za przedmiot biblioteki saksońskie. Drugą tworzą bibliografie, których powstanie pozostaje w bezpośrednim związku z zarządzanymi przez Petzholdta bibliotekami i ich zbiorami. Trzecia grupa obejmuje bibliografie osobowe, m.in. królów saksońskich. Ostatnią stanowią prace bibliograficzne inspirowane jubileuszami, np. bibliografia z okazji jubileuszu Szekspira⁴⁶. Do grona znawców bibliotek i ich zbiorów należy zaliczyć niewątpliwie E. Förstemanna, który pozostawił po sobie drukowane opisy Biblioteki Hrabowskiej w Wernigerode oraz Królewskiej Biblioteki Publicznej w Dreźnie. Godnym wspomnienia autorem jest także E. Zoller, w latach 1889-1899 kierujący Königliche Handbibliothek w Stuttgarcie. Jego rozprawa bibliotekarska z 1846 r. pt. *Die Bibliothekswissenschaft im Umriss*⁴⁷ uchodzi za najwartościowsze po rozprawie J. Petzholdta ówczesne dzieło z zakresu bibliotekoznawstwa.

Zakończenie

Analiza profesjologiczna środowiska bibliotekarzy pewnego typu bibliotek prywatnych na ziemiach niemieckich w XIX w. miała na celu ukazanie wielostronności zainteresowań naukowych, zawodowych, a także bogactwa charakterów, karier bibliotekarskich. Czas, na który przypadł ich mariaż z biblioteką, był przełomowy z wielu względów. Przełom wieków XVIII i XIX oraz całe dziewiętnaste stulecie to burzliwy okres w dziejach bibliotek. Praca w pomnażającej swoje zbiory ksiąźnicy, coraz szerzej dostępnej dla czytelników, w coraz większym stopniu zmuszonej zaspokajając silniej różnicujące się potrzeby czytelników, przestaje być cichym i spokojnym zajęciem. *Strażnik czy sługa?* Tak zatytułował rozprawę na temat bibliotekarzy Gottfried Rost⁴⁸. Jest ona ze wszech miar trafna w odniesieniu do przeobrażeń zachodzących w bibliotekarstwie dziewiętnastowiecznym. Ówczesny bibliotekarz to osoba znajdująca się na swoistym rozdrożu. Rola strażnika zbiorów zaczyna powoli odchodzić bezpowrotnie do przeszłości, kłóci się z wyzwaniem czasu i stanowiącymi odpowiedź na nie zadaniami biblioteki. Od bibliotekarza współczesny mu czytelnik oczekiwał dostarczenia naukowej stawy w większej ilości, większym wyborze, w bardziej dogodnych warunkach,

⁴⁵ Zob. J. Petzholdt, *Katechismus der Bibliothekenlehre: Anleitung zur Einrichtung und Verwaltung von Bibliotheken*, Leipzig 1856.

⁴⁶ Zob. M. Mühlner, dz. cyt., s. 33-35.

⁴⁷ Zob. E. Zoller, *Die Bibliothekswissenschaft im Umriss*, Stuttgart 1846.

⁴⁸ Zob. G. Rost, *Der Bibliothekar. Schatzkammerer oder Futterknecht?*, Leipzig 1990.

a także poinformowania o pozycjach poprzez bardziej przejrzysty niż dotychczas aparat informacyjny w postaci katalogów. W kontekście kształtowania się nowego, samodzielnego oblicza zawodu bibliotekarza związek ten niezadko prowadził do nieuchronnych spięć i konfliktów. Wnioski poczynione w tej analizie można uczynić pełniejszymi poprzez badanie środowiska bibliotekarzy bibliotek prywatnych na ziemiach niemieckich.

Streszczenie

Biblioteki książąt, margrabiów i hrabiów niemieckich zaczęły powstawać w XVI w. Ich rozkwit datowany jest na wiek XVIII i XIX. Jako typ bibliotek prywatnych odznaczały się dużym zróżnicowaniem. Z wyjątkami – należały do księgozbiorów małej i średniej wielkości. Na tle innych bibliotek wyróżniały się jednak bardzo cennymi kolekcjami rękopisów, inkunabułów i starodruków. Autor artykułu dokonał socjologicznej charakterystyki bibliotekarzy pracujących w bibliotekach tego rodzaju. W szczególności omówił ich wykształcenie i kwalifikacje naukowe. Zarysowany został również model kariery zawodowej bibliotekarza. Zwrócono też uwagę na strukturę zatrudnienia personelu w tych bibliotekach oraz na ruch kadrowy. Nakreślono również aktywność naukową pracowników w zakresie bibliotekarstwa.

Słowa kluczowe: biblioteki prywatne – bibliotekarze, Niemcy – XIX w. – zawód – wykształcenie – kwalifikacje naukowe – kwalifikacje bibliotekarskie – dzieła bibliotekarskie.

Summary

The scientists, poets and the others – librarians of private libraries (princes, margraves and counts) in German territories in XIX Century

Libraries of princes, margraves and counts in Germany started their existence in the sixteenth century but their really blossomed as late as in the eighteenth and nineteenth centuries. As a distinctive type of private libraries they were largely diversified, however mainly they were small and medium-sized institutions, but consisted of valuable collections of manuscripts, incunabula and old prints. In the article Author provides an attempt to build a sociological characteristics of these private librarians, focusing specifically

on their education, academic qualifications and professional careers. There is also presented the structure (and changes) of staff employment in the libraries as well as private librarians' research activity in the field of librarianship.

Key words: Private libraries – librarians - Germany – profession – education – scientific qualifications – library qualifications – works in the field of librarianship.